

**O‘ZBEKISTON RESPUBLKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
QO‘QON UNIVERSITETI**

“TASDIQLAYMAN”

Qo‘qon universiteti direktor,

i.f.f.d., dots. G. Zaxidov

“10” yanvar 2024-yil

**10.00.11-TIL NAZARIYASI. AMALIY VA KOMPYUTER
LINGVISTIKASI IXTISOSLIGI BO‘YICHA DOKTORANTURAGA
KIRUVCHILAR UCHUN
DASTUR**

Qo‘qon – 2024

Qo‘qon universiteti “Ta’lim” kafedrası tomonidan ishlab chiqildi

Tuzuvchilar:

O.Mamaziyyev	Qo‘qon universiteti “Jahon tillari” kafedrası filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Sh.Jumanova	Qo‘qon universiteti “Ta’lim” kafedrası dotsenti (PhD)
Z.Qobilova	Qo‘qon universiteti “Ta’lim” kafedrası professori

Taqrizchilar:

D.Egamnazarova	Andijon davlat chet tillari institute “Ingliz tili va Adabiyoti” kafedrası, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
M.Najmiddinov	Qo‘qon universiteti “Ta’lim fakulteti” dekani (PhD)

Ushbu dastur Qo‘qon universiteti Kengashida ko‘rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2023 - yil “ 12 ” 11 ” 2 ” - sonli bayonnomasi)

Kirish

Mazkur dastur O‘zbekiston Respublikasi DTS, O‘zbekiston Respublikasi “Talim to‘g‘risida”gi va “Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi to‘g‘risida”gi qonunlari asosida va uning talablariga muvofiq tuzildi.

Dastumi tayyorlashda “Nazariy tilshunoslik masalalari”, “Matn tilshunosligi”, “Pragmalingvistika”, “Lingvokulturologiya”, “Psixolingvistika”, “Til tarixi”, “Tilshunoslik nazariyasi”, “Tilshunoslik va tabiiy fanlar”, “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi”, “Uslubshunoslik muammolari”, “Hozirgi o‘zbek tili”, “O‘zbek tili ta’limida zamonaviy axborot texnologiyalari” fanlari dasturlariga tayanildi.

10.00.11 - TIL NAZARIYASI. AMALIY VA KOMPYUTER LINGVISTIKASI MUTAXASSISLIGIDAN DASTUR

Nazariy tilshunoslik masalalari

Nazariy tilshunoslik masalalari kursiga kirish. Fanning maqsadi va vazifasi. Til va nutk antinomiya. Til strukturasi va funksiyasi. Tilning belgilik xususiyatlari. Til birliklarining belgisiz xususiyatlari. Til ochiq va dinamik sistema sifatida. Morfologik sathning ikki tipi. Sintaktik sath birliklari. Tilning leksik-semantik sathi. Til strukturasi nazariyasi. Izomorfizm. Til sathlari iyerarxiyasi. Nutqiy sistemaning struktur xususiyatlari. Empirik va ratsional bilishda til va tafakkur munosabati. Til va ruhiy faoliyat.

Tilshunoslikning dolzarb muammolari

An'anaviy va sistemaviy tilshunoslik munosabati masalalari. An'anaviy yo'nalishlar. Yangi yo'nalishlar. Fonetika va fonologiya muammolari. So'z yasalishi muammolari. Morfemika muammolari. Leksikologiya muammolari. Lingvistikada maydon nazariyasi. Morfologiya. So'z turkumlari talqini. Mustaqil so'zlar. Yordamchi so'zlar talqini. Sintaksis. Yangi qarashlar. Gap bo'laklari talqini. Binar va trenar tamoyillar. Mazmuniy sintaksis. Lingvistik ta'im otlar tarixi. Struktur tilshunoslikning asoslari va yo'nalishlari. Lingvistik nisbiylik nazariyasi. Jahon tilshunosligidagi yangi yo'nalishlar. O'zbek ilmiy tilshunosligining rivojlanishi.

Lingvokulturologiya

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni. Til, madaniyat va inson. Tilshunoslikda "paradigma" tushunchasi. Tilshunoslikda paradigmalarning o'zgarishi masalasi. Paradigmalarning qiyosiy-tarixiy, sistem- struktur va antropotsentrik turlari. Bilimlarning yangi antropotsentrik paradigmasi va uning lingvokulturologiyadagi o'imi. Lingvokulturologiyaning boshqa fanlar orasidagi maqomi. Lingvokulturologiyaning etnolingvistika, sotsiolingvistika va etnopsixolingvistika bilan chambarchas bog'iqligi.

Madaniyat va uning o'rganilishi. Lingvokulturologiya tarixi va nazariy asoslari. Lingvokulturologiyaning tadqiqot obyekti, predmeti, maqsadi va vazifalari. Lingvokulturologiya metodologiyasi va metodlari. Lingvokulturologiyaning asosiy tushunchaviy-terminologik apparati. Til va madaniyat. Til va madaniyatning o'zaro aloqasi. Fanda "til-madaniyat" masalasining o'rganilishi: V. fon Gumboldtning "til-madaniyat" haqidagi lingvistik ta'minoti. E. Sepir, B. Uorf, K. Fossler, F. de Sossyurlaming til va madaniyatning o'zaro aloqadorligi xususidagi qarashlari. Madaniyat haqidagi tasavvurlaming tilda namoyon bo'lish usullari. Olamning lisoniy manzarasi. Olamning konseptual manzarasi. "Geshtalt" tushunchasi.

Lingvomadaniy birliklaming tahlili. Metafora - madaniyatning ko'rsatkichi. Madaniy makondagi ramz va stereotip hodisalari. Lingvomadaniyatda lakuna muoammosi. Paremalaming lingvomadaniy jihatlari. Insonning til va madaniyatdagi o'zmi. Inson - milliy mentallik va til egasi. Til kommunikatsiya va fikrlarni ifodalash vositasi. Insonning adabiy janrlarda tadqiqotning asosiy obyekti ekanligi. Turli millat vakillarining o'ziga xos avtoportreti. Til inson shaxsini aniqlashda muhim vositalardan biri. Lisoniy shaxs. Lisoniy shaxsni shakllantiruvchi omillar. Y.N. Karaulovning lisoniy shaxs haqidagi qarashlari. Lisoniy shaxs mohiyatining tarkibiy qismlari: qadriyat, madaniyat, individuallik. Erkak va ayolning jamiyat, madaniyat hamda tildagi o'zmi. Madaniyatda "erkak - ayol" ziddiyati. Ayol va erkak ramzlari. Madaniyat va tildagi gender kategoriyasi. Ayol va erkaklar nutqining ijtimoiy tabiati va o'ziga xos xususiyatlari. Mif, folklor va tilda inson obrazi.

Amaliy tilshunosligi

Tilshunoslikda zaruriyat va an'ana. Tilshunoslikning samarasi muammo sifatida. O'zbek tilshunosligida metodologik almashinuv. Tilda imkoniyat va voqelik mushtarakligi. O'zbek amaliy tilshunosligi istiqbollari. O'zbek tilining milliy korpusini yaratish - dolzarb vazifa. O'zbek lingvodidaktikasining dolzarb vazifalari. Leksikografiya va lug'atchilik: nazariy va amaliy muammolar. O'quv lug'atchiligi - o'zbek amaliy tilshunosligi tarmog'i sifatida. Ideografik

lugʻatchilik - amaliy leksikografiya tarmogʻi sifatida. Oʻzbek tilini matematik modellashtirish - oʻzbek amaliy tilshunosligining dolzarb vazifasi. Til va maʼnaviyat mushtarakligi - oʻzbek amaliy tilshunosligi muammosi.

Pragmalingvistika

Lingvistik belgining umumsemiologik tabiati. Lingvistik pragmatikaning amaliy shakllanishi. Lingvistik pragmatikaning nazariy shakllanishi. Lingvistik pragmatikaning umumiy masalalari. Lingvistik pragmatikaning xususiy masalalari. Pragmalingvistika haqida nazariyalar. Olmosh va atoqli otlarning pragma-semantik tabiati. Pragmalingvistikaning til sathlariaro munosabati Pragmatika va semiotika.

Tilshunoslik nazariyasi

Tilshunoslik fanining predmeti va vazifalari. Tilshunoslik fan sifatida. Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan bogʻliqligi. Tilning belgilik tabiati. Sistema va struktura. Til sistemasining sathlari. Til va nutq. Paradigmatika va sintagmatika. Til va tafakkur. Til va jamiyat, sotsiolingvistika. Tilning kelib chiqishi. Til va yozuv. Tillarning tasnifi. Lingvistik oqimlar va metodlar.

Tilshunoslik tarixi. Qadimgi hind tilshunosligi. Qadimgi grek tilshunosligi. Oʻrta asrlarda arab tilshunosligi. Markaziy Osiyo tilshunosligi tarixi. Mahmud Koshgʻariy, Mahmud Zamaxshariy, Alisher Navoiy va boshqalar. Oʻrta va yangi asrlarda Yevropa tilshunosligi. V.Gumboldt, A.A.Potebnya, F.de Sossyur va boshqalar taTimoti. XX asr struktural tilshunosligi. Funksional lingvistika. Glossematika. Amerika deskriptiv lingvistikasi. XX asr boshlari oʻzbek tilshunosligi. Mustaqillik davri oʻzbek tilshunosligi. Oʻzbek sistem tilshunosligi. Tilshunoslikdagi yangi yoʻnalishlar.

Kirish imtihonining otkazish tartibi va baholash mezonlari

Doktoranturaga kirish sinovlari Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 -yil 22-maydagi 304-son Qarori bilan tasdiqlangan

“Oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qaroriga muvofiq tashkil qilinadi.

Doktoranturaga kirish sinovi umumiy ballari quyidagilardan tashkil topadi:

Doktoranturaga kirishda tanlagan mutaxassislik bo‘yicha bilim darajasini belgilovchi maxsus fanlardan sinov o‘tkaziladi (baholash mezoni 0 balldan 100 ballgachani tashkil etadi);

Kirish sinovlari faoliyatiga quyidagilar kiradi: doktorantning ilmiy-nazariy, ma‘naviy-ma‘rifiy va amaliy tayyorgarligini baholash, oliy o‘quv yurtida mutaxassislar tayyorlashni takomillashtirish borasida takliflar kiritish.

Kirish sinovlari ishlarini baholash 100 ballik tizim asosida amalga oshiriladi.

Kirish sinovida 90-100 ball (jami balning 90-100%) fanni mukammal o‘zlashtirgan, variantda ko‘rsatilgan savollarga so‘z va iboralardan foydalanib, nazariy jihatdan asoslagan, chuqur va ilmiy-tahliliy tarzda yoritilgan talabgorlarga qo‘yiladi. Shuningdek, bunda talabgoming mustaqil ko‘nikmalari va qo‘shimcha manbalardan foydalanganligi ham hisobga olinadi.

Kirish sinovi 70-89 ball (jami balning 70-89%) fanni o‘zlashtirgan, variantda ko‘rsatilgan savollarga so‘z va iboralardan foydalanib javob bermagan, lekin faqat savolning o‘zi bilan cheklanib, tavsiya etilgan darslik va qo‘llanmalarda berilgan fikrlardan ijodiy foydalana olgan, qo‘shimcha adabiyotlardan foydalana olmagan talabgorlarga qo‘yiladi.

Kirish sinovidan 60-69 ball (jami balning 60-69%) fanni qisman o‘zlashtirgan, qo‘yilgan savollarga qisman javob bera olgan, qo‘shimcha adabiyotlardan foydalana olmagan talabgorlarga qo‘yiladi.

Kirish sinovida 59% dan kam ball savollarni yoritishda so‘z va iboralarga qoniqarli javob bermagan, variantdagi savollarga javoblarini to‘liq yoritilgan olmagan, ilmiy jihatdan asoslamagan talabgorlarga qo‘yiladi.

Barcha doktorantlar (PhD) mutaxassislik bo‘yicha kiruvchilarni mutaxassislik fanlardan reytinglarini aniqlashda, baholash mezoni quyidagi

tartibda amalga oshiriladi:

- Sinov bilet asosida suhbat usulida o'tkaziladi;
- har bir biletga 4 (to'rt) tadan savol kiritiladi;
- har bir bilet Davlat standartlari bo'yicha magistrantlar tayyorlash dasturiga kiritilgan mutaxassis fanlami asosiy tushunchalaridan tashkil topadi;
- biletga kiritilgan har bir savol 25 (jami 100) ballik sistemada baholanadi.

SAVOLLARI

1. Struktur tilshunoslikning asoslari va yo'nalishlari
2. Olamning lisoniy manzarasi.
3. Paremalaming lingvomadaniy jihatlari.
4. Olmosh va atoqli otlaming pragma-semantik tabiati.
5. Til va nutq
6. Paradigmatika va amilliy mafkura
7. Til va nutq
8. Lingvistikada maydon nazariyasi
9. Olamning lisoniy manzarasi.
10. Til ochiq va dinamik sistema sifatida.
11. So'z yasalishi muammolari.
12. Matn turlari
13. Lingvokulturologiya tarixi va nazariy asoslari.
14. Lingvokulturologiya metodologiyasi va metodlari
15. Tilning leksik-semantik sathi.
16. Pragmatika va semiotika
17. Markaziy Osiyo tilshunosligi tarixi.
18. Muloqot xulqining hudud jihatdan xoslanishi
19. Til tizimida mate sathi.
20. V.Gumboldt, A.A.Potebnya va F.de Sossyur ta'limoti.
21. So'z turkumlari talqini
22. Til tizimida matn sathi

23. Mustaqillik davri o‘zbek tilshunosligi.
24. Fonetika va fonologiya muammolari
25. Til va madaniyatning o‘zaro aloqasi
26. Til sathlari iyerarxiyasi.
27. Tillaming tasnifi
28. Markaziy Osiyo tilshunosligi tarixi
29. Lingvokulturologiyaning asosiy tushunchaviy-terminologik apparati. Til va madaniyat.
30. Til va nutq antinomiyasi.
31. O‘zbek ilmiy tilshunosligining rivojlanishi.
32. Fonetika va fonologiya muammolari
33. Matn turlari
34. Til va ruhiy faoliyat
35. Paradigmaling qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur va antropotsentrik turlari.
36. Til tizimida matn sathi.
37. XX asr struktural tilshunosligi.
38. So‘z yasalishi muammolari
39. O‘zbek sistem tilshunosligi
40. Notqlikda Navoiy saboqlari
41. Matn - kommunikatsiyaning asosiy birligi
42. Lingvokulturologiya metodologiyasi va metodlari
43. Muloqot xulqi va milliy mafkura
44. Sintaktik sath birliklari
45. So‘z turkumlari talqini
46. Lingvokulturologiya tarixi va nazariy asoslari.
47. Matn - kommunikatsiyaning asosiy birligi
48. Pragmalingvistika haqida nazariyalar
49. Til va yozuv

**DOKTORANTURAGA KIRUVCHILARNI BILIMINI BAHOLASH
MEZONI**

№	Doktoranturaga kiruvchining bilim darajasi	Ball
1	Nazariy jihatdan chuqur bilimga ega bo‘lib, mustaqil mushohada yuritib, masalaning mohiyatini tushinib, bu haqda chuqur tasavvurga ega, ilmiy jihatdan asoslagan, qo‘shimcha manbalardan foydalangan	90-100
2	Berilgan masala haqida mustaqil mushohada yuritgan, uning mohiyatini tushunib, u haqda tasavvurga ega bo‘lgan, masalaning o‘zi bilan cheklanib, qo‘shimcha manba va adabiyotlardan foydalana olmagan	70-89
3	Masalaning mohiyatini tushunib, u haqda tasavvurga ega bo‘lgan, savolga qisman javob bera olgan, qo‘shimcha adabiyotlardan foydalana olmagan	60-69
4	Berilgan masala haqida aniq tasavvurga ega bo‘lmagan, savolga qisman javob yozgan, manbaalarda bor ma’lumotlarni to‘liq keltirmagan	0-59

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Asosiy adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G , Shukurov SH., Mahmudov Q. O‘zbek tilining tarixiygrammatikasi.
2. T., O‘qituvchi, 2008.
3. Tursunov U., O‘rinboev B., Aliev A. O‘zbek adabiy tili tarixi. - T.
4. O‘qituvchi. 1994. Isxoqov F. Eski o‘zbek tili va yozuvi. - T., O‘qituvchi.1995.
5. Muxtorov J., Sanaqulov O‘. O‘zbek adabiy tili tarixi. - T. O‘qituvchi.1995.
6. Tilshunoslik nazariyasi va metodologiyasi. Tuzuvchi: H. Dadaboev. - T.2004.
7. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish.-Toshkent, 2007.
8. Nurmonov A., Iskandarova SH. Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent: Fan,2008.
9. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 3 jildli. Toshkent: Akademnashr, 2012.Rafiev A. Turkiy tillaming qiyosiy-tarixiy grammatikasi. T., 2004.
10. To‘ychiboev B., Hasanov B. O‘zbek dialektologiyasi. Abdulla Qodiriynomidagi xalq merosi nashriyoti, T., 2004.
11. Abduazizov A. O‘zbek tili fonologiyasi va morfologiyasi. T., 1994.
12. O‘zbek tili grammatikasi. I tom, - T.: “Fan”, 1975. II tom, T., “Fan”1976.
13. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili,T.: O‘qituvchi, 1992.
14. Rahmatullaev SH. Hozirgi adabiy o‘zbek tili T. 2006
15. Shoabdurahmonov SH., Asqarova M. v.b. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. 1-qism. T. O‘qituvchi. 1980.
16. Sayfullaeva R. va b. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. (Darslik) T. 2010
17. Mengliyev B. Tilshunoslikning amaliy masalalari. - Toshkent, 2017

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Ashirboyev S., Azimov I., Rahmatov M., G‘oziyev A. Eski o‘zbek tili vayoziy praktikumi. T. 2006.
2. Abduazizov A., Sheremetova A. Obshee yazikoznanie. - T.

2004.

3. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari. Andijon.2006.

4. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent, 2002.

5. Turkiy tillaming qiyosiy-tarixiy grammatikasi. O‘UM, O‘zMU 2011.

6. Murodova N. O‘zbek adabiy tili va shevalar leksikasining qiyosiy tadqiqi.T., Fan, 2005.

7. Nafasov T. Qashqadaryo o‘zbek xalq so‘zlari. T.,Muharrir, 2011. 466 bet.

8. Begaliyev M.Q. O‘zbek tilining Qorabuloq shevasi leksikasi. - T., Iqtisod-Moliya, 2007.

9. O‘zbek dialektologiyasi. O‘UM, O‘zMU 2011.
O‘zbek filologiyasifakul‘teti kutubxonasi.

10. Ne‘matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari.Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

11. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Sintaksis. Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

12. Nurmonov A. va boshqalar. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2001.

13. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari. - Andijon, 2006.

14. Rahmatullaev Sh. Sistem tilshunoslik asoslari. -Toshkent, 2007

15. www.dersimiz.com

16. www.altinmiras.com

17. www.thinsan.com